

Det Anarkistiska Biblioteket

Politisk eller facklig reform eller revolution?

Några drag i den svenska arbetarrörelsens ideologiska och
praktiska utveckling 1880-1910

Lennart Persson

Lennart Persson
Politisk eller facklig reform eller revolution?
Några drag i den svenska arbetarrörelsens ideologiska och praktiska
utveckling 1880-1910
1974

Frihetlig Socialistisk Tidskrift nr 3 1974, s. 23-29.

sv.anarchistlibraries.net

1974

Innehåll

Socialdemokratin	3
Strategiförändring	4
Fackföreningsrörelsen	5
LO:s uppgift	6
Mot storstrejker	7
Den politiska och fackliga oppositionen: Ungsocialismen . . .	8
Ekonomisk kamp	9

LO-kongressen i nov.-dec. 1909 och genomdriva reformer som möjliggjorde en nyordning av kampen. Med uppriktig besvikelse kunde de konstatera att deras krav lämnades obeaktade. Inget omedelbart beslut som tog sikte på fackföreningsrörelsens socialistiska målsättning eller en revolutionärt inriktad kamp fattades. Utredning blev svaret i formfrågan.

Nu brast tålamodet hos somliga ungsocialister. Dessa valde alternativet propaganda i handling. Genom två på varandra följande kupper vid fackliga distriktskonferenser i Skåne lyckades en energisk grupp ungsocialister med Gustav Sjöström i spetsen få uppdraget att bilda en ny organisation. Med lokala samorganisationer som form och syndikalistisk taktik såsom främsta programpunkter gick den s.k. Lundakommittén till verket. Följden blev uppkomsten av den syndikalistiska Sveriges Arbetares Centralorganisation, SAC, år 1910.

Litteratur: Tingsten, H.: Den svenska socialdemokratins idéutveckling I och II. Stockholm 1941. Westerståhl, J.: Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsproblem. Verksamhetsformer. Förhållande till staten. Stockholm 1945. Schiller, B.: Storstrejken 1909. Förhistoria och orsaker. Göteborg 1967. Persson, L.: Syndikalismen i Sverige 1903-1922. (Utkommer under 1975).

cialismen, var att den ställde den fackliga rörelsen och dess aktivitet i centrum. Sin utgångspunkt tog syndikalisterna i Marx' materialistiska historieuppfattning. Ekonomin var samhällets bas, politiken dess överbyggnad. Ville arbetarna i grund förändra samhället måste de i motsats till politiska partier rikta sina aktioner mot basen/ekonomin. De enda organisationer som kunde utföra denna uppgift var de fackliga. Fackföreningarna skulle emellertid inte bara föra kampen mot kapitalismen, menade syndikalisterna och framställde därefter den andra av sina nya huvudprinciper. De fackliga organisationerna skulle också utgöra fundamentet i det nya samhället, vara de grundenheter kring vilka tillvaron skulle pulsera. Idéer av denna art blev allt frekventare i den ungsocialistiska diskussionen. När SUF 1908 antog en ny principförklaring kom den att bli ett uttryck för en syndikalistisk åskådning.

Fram till 1908 framförde ungsocialismen företrädesvis syndikalismen som ett alternativ till socialdemokratins uppfattning av socialismen. Givetvis fortsatte denna debattfokusering. Samtidigt tillkom emellertid ett nytt moment. Med all kraft upptog ungsocialisterna nu propagandan för syndikalistisk taktik och målsättning inom fackföreningsrörelsen enligt mönster från franska CGT. Denna propaganda blev en del av den stora debatt som uppkom inom den fackliga rörelsen till följd av de motgångar arbetarna upplevde 1907 och 1908. Ungsocialisterna krävde att fackföreningsrörelsen skulle anta en socialistisk målsättning och verka i denna riktning. För att kunna detta måste den göra sig kvitt bindningen till partipolitiken och därmed det socialdemokratiska partiet, vars ambitioner karakteriserades som borgerliga. De politiska ledarna måste också bort. Andan inom rörelsen måste bli revolutionär, taktiken sammalunda och all hänsyn till "samhällets berättigade intressen" överges. Anfall måste praktiseras då möjlighet bjöds. Organisationsformerna måste omläggas så att skråtänkandet försvann och grunden skapades för kampdugliga organisationer, i vilka den proletära solidariteten gavs en framstående position och målet att störta kapitalismen inte undanskymdes av ovidkommande faktorer. Arbetarna måste bibringas insikt om den stora betydelse fackföreningarna innehade inte bara i nuets kamp utan också i det framtida samhällets struktur och funktion. Beslutsprocessen måste decentraliseras.

Ungsocialisterna och deras sympatisörer hoppades att genom propaganda i muntlig och skriftlig form kunna övertyga arbetarna om det berättigade i deras krav. De önskade att storstrejken skulle ges ett samhällsomstörtande syfte men uppträdde solidariskt när målsättningen blev en annan. De uppfattade strejkens nederlag som ett beriktigande av sina idéer. De förväntade sig att arbetarna efter nederlaget skulle vidtaga en uppgörelse med ledarna vid

I denna artikel analyseras bakgrunden till SAC:s bildande och innebörden i de motsättningar ifråga om taktik, organisation och kampformer som utbrytningen ur SAP och LO grundade sig på. (FST)

Problemet huruvida arbetarrörelsen i sin strävan att ersätta kapitalismen med ett socialistiskt samhällssystem skall agera genom sina politiska eller fackliga organisationer och om de skall söka uppnå sitt mål genom våldsam omvälvning eller successiv reformpolitik har alltid intagit en central plats i den socialistiska debatten. I Sverige blev denna fråga aktuell genom socialismens introduktion i början av 1880-talet. En första fas av det meningsutbyte som uppstod och den utveckling som följde härav kan med visst fog sägas pågå till omkring år 1910. Under denna tid renodlades socialdemokratins politiska och fackliga åskådning, framväxte syndikalismen och lades grunden till anarkismens självständiga förkunnelse. Samtidigt blev både det socialdemokratiska partiet och Landsorganisationen föremål för delningar.

Givetvis är det ogörligt att med någon grad av fullständighet behandla rubrikens pretentiösa ämne inom ramen för följande, korta framställning. Min ambition är därför endast att antyda vissa linjer samt peka på några av de mest betydelsefulla skärningspunkterna och händelserna. För enkelhetens skull behandlar jag varje huvudriktning separat.

Socialdemokratien

Genom August Palms propaganda började den marxistiska socialismen från slutet av 1881 vinna insteg bland de svenska arbetarna. Under de första årens relativt tröga före rekryterades medlemmar och sympatisörer huvudsakligen inom fackföreningarna. Detta ledde på 1880-talets senare del till att socialismens inflytande över fackföreningsrörelsen kom att överflygla liberalismens tidigare starka position.

1889 grundades Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti, SAP. Den socialistiska debatten åren omkring SAPs bildande kan betecknas som doktrinärt marxistiskt. SAP förklarade sig revolutionärt och fortsatte att göra så även om en klar betydelseförskjutning i revolutionsbegreppet efterhand ägde rum. Vid bildandet 1889 uttalade partiet krav på allmän rösträtt. Denna karaktäriserades dock som ett medel, inte ett mål, för partiets syften. Våld fördömdes inte uttryckligt men sades ej heller vara ett eftersträvanvärt medel. 1891 behandlades denna fråga på nytt i samband med uppgörelsen med den anarkistiska grenen. Även om kongressen fördömde den form av våld anarkisterna

ansågs företräda, uttalades ingen principiell förkastelse över våldsmedel. Den parlamentariska taktiken förordades och krav på allmän rösträtt restes ånyo. 1894 återkom denna begäran. Partiet förklarade sig nu berett att delta i val. Ett begränsat samarbete med närstående partier ansågs möjligt. Det var tänkbart, sades det, att den allmänna rösträtten skulle kunna utgöra en direkt inkörsport till vägen mot socialismen. Idén att en allmän strejk skulle kunna användas som påtryckning för att få rösträttsfrågan löst upptogs nu. Denna tanke underströks kraftigt på 1897 års kongress. Då uppmanades partiorganisationerna att bereda opinionen för en dylik åtgärd.

Från sekelskiftet kom frågan om storstrejk för rösträtt att absorbera en stor del av SAPs intresse. Regeringens beteende att 1901 anta en ny härordning utan att samtidigt företa en författningsrevision gav ökad stimulans åt diskussionen. Den omröstning SAP genomförde detta år bland sina medlemmar för att utvärdera attityden till storstrejk i berörda syfte visade att en stor majoritet var positiv. När riksdagen 1902 hade att på nytt ta ställning till rösträttsmotioner iscensatte på SAPs initiativ ca 100.000 arbetare en tre dagar lång demonstrationsstrejk. Den blev verkningslös. Både 1904 och 1907 företog SAP nya storstrejksomröstningar. Entusiasmen var nu mindre inom de breda lagren än fallet varit 1901. En analys av siffrorna ger vid handen att stridsbenägenheten var störst bland oskolade och lågavlönade arbetare, större bland de politiska än de fackliga ledarna. Genom de rösträttsreformer den Lindmanska högerministären vidtog åren 1907-09 nåddes en väsentlig framgång. I stort infördes härigenom allmän, manlig rösträtt. Storstrejk för rösträtt upphörde att vara en dagsfråga.

Strategiförändring

SAP:s inställning till problemet om medlen att omvälva samhället genomgick således under här behandlade tidsperiod en avgörande omsvängning. Vid tiden för partiets tillkomst var majoriteten av dess talesmän övertygade revolutanter. Arbetarna skulle endast kunna erhålla sin rättmätiga makt i samhället genom att omkullkasta, störta detsamma medelst en våldsaktion med efterföljande expropriering. Redan omkring 1900 förmärks den omsvängning som kan anses fullbordad runt 1910. Partiet var nu ett etablerat riksdagsparti. Det accepterade helt och agerade inom ramen för de parlamentariska spelreglerna. Socialismen skulle realiserars via den politiska demokratin och den var endast uppnåelig genom denna. Den revisionistiska åskådningen var m.a.o. grundmurad.

syn än SAP. Debattkontroverserna berörde särskilt vad som då alltid rubricerades som taktikfrågan. Ungsocialisterna kritiserade med stor frenesi och ifrågasatte vad de uppfattade som SAP:s ensidiga inriktning på parlamentariskt arbete. Deras talan fördes främst av Hinke Bergegren. Det var tveksamt eller otänkbart, menade de, att socialismen skulle kunna vinnas genom arbetarnas politiska aktion. Parlamentarismen var en borgerlig funktion, skapad för det kapitalistiska samhället. Även om arbetarna uppnådde riksdagsmajoritet skulle en våldskonfrontation ändå följa. Kapitalisterna skulle inte respektera ett riksdagsbeslut och frivilligt avstå från produktionsmedlen. Vartill tjänade då det parlamentariska spegelfäkteriet? Det parlamentariska arbetet utövade en korrupperande och förborgerligande effekt på arbetarnas representanter. Det skapade ett påvevalde inom rörelsen och reducerade arbetarnas hela kampinsats till att en gång vart tredje år avge en socialdemokratisk röst. SUF:s kritik av SAP:s taktik innebar likväl inte att ungsocialisterna intog en deciderad antiparlamentarisk hållning. I skilda kongressresolutioner (1905, 1907) uttalades beklaganden av att parlamentarismen blivit betraktad såsom arbetarnas enda vapen till befrielse. SUF ansåg för sin del att generalstrejken utgjorde ett mycket mera effektivt och slagkraftigt medel.

Det tidvis mycket häftiga meningsutbytet mellan ungsocialister och socialdemokrater ledde år 1906 till att redaktörerna för de båda ungsocialistiska tidningarna Brand och Nya Folkviljan, Hinke Bergegren och Carl Schröder, suspenderades från medlemskap ur SAP. 1908 utslöts de av kongressen. Detta skärpte givetvis de ideologiska motsättningarna och resulterade i bildandet av det fristående Ungsocialistiska Partiet.

Ekonomisk kamp

Ungsocialisternas opposition inom fackföreningsrörelsen var dels oorganiserad dels senare än den de bedrev inom SAP. I själva verket sammanhänge den med en ideologisk utveckling och omorientering som ägde rum inom SUF. Även om sporadiska inslag förekommit redan tidigare var det först från 1906 som syndikalistiska tankegångar mera regelbundet började figurera i den ungsocialistiska debatten. Den som framförde dessa idéer var Albert Jensen. Genom tidningsartiklar och broschyrer propagerade han för en modifierad form av den syndikalism, som hade sin företrädare i Daniel de Leon och kommit till uttryck i IWW:s konstitution av 1905. Det väsentligt nya i syndikalismen, vilket inte framställdes som något nytt utan tvärtom som den ursprungliga so-

pattityd förändrades ej. Både reellt och i enlighet med sin konstitution var LO genomgående på defensiven. Övertygade om att en stor drabbning skulle skada arbetarrörelsen allvarligt sökte ledarna såsom fallet var 1908 förmå arbetarna att acceptera eftergifter utan strid i st.f. att strida och kanske lida katastrofalt nederlag. 1909 vägrade flertalet att foga sig. Mot sin vilja och förvissade om att segerutsikten var minimal besvarade LO-ledningen SAF:s lockouter och hot om utvidgning med storstrejk den 4 aug. 1909.

Storstrejk hade såsom ovan visats stått på den svenska arbetarrörelsens debattdagordning i många år. Fram till 1907 var den dock i all huvudsak kopplad till rösträttsfrågan. Från 1908 blev dess fokus det ekonomiska området. Sådan den fackliga storstrejken diskuterats i Sverige var den i motsats till generalstrejken inom exempelvis fransk arbetarrörelse en ekonomisk strid av reformistisk karaktär. Denna inriktning hade också storstrejken 1909. Dess bestämda mål var att tillbakaslä arbetsgivarnas krav. Att en rubbning av samhällets grundvalar inte utgjorde syftet markerade strejkledningen dels i proklamationer dels i praktiska åtgärder. De som samhällsviktiga betraktade arbetargrupperna inom gas, vatten, el, sjukvård, renhållning och djurskötsel undantogs från strejken. Vidare påfordrades inte medverkan av de arbetare för vilka strejk innebar avtalsbrott. Till dessa hörde typografer och järnvägsmän, de senare en nyckelgrupp enligt all dittillsvarande maststrejksteori. Ledningens icke uttalade men avsedda effekt med striden är också betecknande för dess defensiva, icke-revolutionära karaktär. Genom att chocka samhället skulle arbetarna tvinga regeringen att ingripa som medlare och härigenom erhålla ett hederligt resultat. Ingetdera uppnåddes.

LO:s icke-socialistiska målsättning och dess anslutning till socialdemokratins principiella åskådning framstår som uppenbar. Samhällsomvälvningen var en uppgift för arbetarrörelsens politiska, icke dess fackliga, gren.

Den politiska och fackliga oppositionen: Ungsocialismen

Oppositionen inom såväl den politiska som den fackliga rörelsen representerades av ungsocialismen. Detta var namnet på den åskådning som hade sina företrädare samlade inom Socialistiska Ungdomsförbundet, SUF, tillkommet 1897. SUF var i första hand en rent agitatorisk sammanslutning, vars medlemssantal inte översteg 5.000. Ideologiskt stod SUF för en äldre socialistisk grund-

Det kan betecknas som märkligt att denna förändring inte finns stadfäst i något kongressuttalande eller någon ny programpunkt, inte ens i någon kongressdebatt. Utvecklingen var successiv, möjligen inte helt medveten för aktörerna själva. ”Medlet” rösträtt kom alltmer att inta rollen mål, korttidsperspektivet kom att skymma slutmålet. Förklaringen till SAP:s ideologiska omorientering torde i första hand kunna återföras på själva arbetet för erövringen av rösträtten. Det skulle var fruktlöst att agitera för allmän rösträtt och samtidigt framställa denna som betydelselös för SAP:s syften. Det skulle likaledes vara fruktlöst att kräva demokrati av de makthavande och samtidigt deklarerat att en demokratisk plattform skulle utnyttjas för omstörtande propaganda. Detta innebär likväl inte att rösträttspropagandan enbart eller ens till del utgjorde en taktisk yttre mask. De ledande socialdemokratiska opinionsbildarna med Hjalmar Branting i spetsen och efterhand också bredare medlemslager blev övertygade demokrater, förvissade om att den lagliga, parlamentariska taktiken var den enda som kunde leda till målet. En nödvändig förutsättning för framgång medelst denna taktik var allmän rösträtt, vilket snart nog förväntades resultera i en socialdemokratisk riksdagsmajoritet. Då förelåg betingelserna för socialismens genomförande och innan dessa nåtts fanns tydligen – att döma av debatten – inga skäl att närmare diskutera det socialistiska samhällets utformning. Genom valen 1897 erövrade Branting som förste socialdemokrat ett riksdagsmandat. 1909 uppgick antalet socialdemokratiska riksdagsledamöter till 33. Partiets medlemsantal hade passerat 100.000. Denna metamorfos spelade också roll för SAP:s revisionistiska utveckling. Att stillatigande avvakta tiden för en socialdemokratisk majoritet befanns olämpligt ur allmän och väljartaktisk synpunkt. Partiet kom att involveras i dagspolitikens frågor. Härigenom konkretiserades också spörsmålet huruvida samarbete skulle uppstå med närstående partier. Riksdagsgruppen förordade ett dylikt. Bestående kontakter etablerades med liberalerna. Klasskampens direkta konfrontationsställning övergavs.

Fackföreningsrörelsen

1880-talet utgör den svenska fackföreningsrörelsens genombrottstid. Mängder av fackföreningar och flera förbund skapades då. Denna process pågick parallellt med socialdemokratins ökade inflytande över rörelsen. Den fackliga expansionen fortsatte på 1890-talet. Nu skapades inte mindre än 25

förbund. I realiteten kom SAP:s partisekretariat från sin tillkomst att fungera som ett slags fackföreningarnas landssekretariat.

Under 1890-talets gång uppstod gradvis behovet av en ökad samordning mellan förbundsaktiviteterna. Effekten härav blev bildandet av Landsorganisationen, LO, år 1898. Vissa stridigheter rådde vid konstituerandet rörande den grad av självständighet LO skulle ha i förhållande till SAP. Partimännen vann stor framgång. Det beslöts att varje LO tillhörig fackförening inom 3 år från sin anslutning till LO hade skyldighet att också ingå i SAP. Vidare tilldelades SAP två av de fem platserna i LO:s sekretariat. Dessutom valdes en partiman, Fredrik Sterky, till LO:s ordförande. SAP tillskansade sig följaktligen ett mycket fast grepp över LO vid dess start. Främsta motivet härför var sannolikt rädslan att mista medlemmar, väljare och rudimentet till en valorganisation om LO gavs en helt fristående ställning. Ur formell synpunkt upphävdes SAP:s dominans över LO redan år 1900. Då dog Sterky. Att överta hans plats utsågs en facklig representant, Herman Lindqvist. Vid LO:s kongress detta år avskaffades SAP:s rätt att utse två representanter i LO:s sekretariat. ”Tvångsklausulen”, fackföreningarnas skyldighet att ansluta sig till SAP, ersattes med en passus i vilken en av LO:s uppgifter förklarades vara ”att verka för varje fackförenings anslutning till sin orts arbetarkommun och genom denna till SAP”. Realiter medförde detta att fackföreningar anslöt sina medlemmar kollektivt till de lokala partioorganisationerna. Härigenom uppkom den s.k. särskiltnadsfrågan, kravet att anslutningen till SAP skulle vara frivillig och ske individuellt. 1908 infördes reservationsrätten, enskild fackföreningsmedlems rätt att genom reservation undgå anslutning. I övrigt kvarstår ännu mönstret. Det faktum att LO-ledningen från år 1900 kom att frigöras från socialdemokratiska partimän blev i verkligheten en chimär. Snart invaldes flera av de nya LO-ledarna i SAP:s partistyrelse. Nästa steg var att de invaldes i riksdagen. Samma utveckling kom att gälla för flera av de större fackförbundens ledare. Fackföreningsrörelsen kan därför med fog betecknas som socialdemokratisk.

LO:s uppgift

Socialdemokratins inflytande över fackföreningsrörelsen medförde egentligen inte att dennas tidigare målsättning genomgick någon avgörande förändring. Dess primära syfte var och förblev lönepolitiskt. Marx' och Lassalles negativa syn på fackföreningarnas möjligheter att föra en framgångsrik lönepolitik förekommer även i de svenska socialdemokraternas tidiga debatt, bl.a.

hos Axel Danielsson, men nedtonades och försvann efterhand. När LO bildades gavs den inte någon självständig socialistisk arbetsinriktning. Organisatoriskt kom tyngdpunkten i den fackliga aktiviteten att läggas i förbunden, vilket innebar en betydande grad av bibehållen decentralisering. LO:s uppgift blev defensiv. Den skulle insamla och bearbeta statistiskt fackföreningsmaterial och förmedla understöd åt fackföreningarna då de förde s.k. försvarsstrider. Motionsvägen krävdes vid flera kongresser att organisationen skulle omläggas till att också omfatta anfall. Dessa önskemål tillbakavisades framför allt med argumentet att tiden ej var mogen.

Av den officiella statistiken framgår att fackföreningsrörelsen under åren före och omkring sekelskiftet var relativt framgångsrik i kampen mot arbetsgivarna. Detta förhållande ändrades under följande år. Orsaken härtill var vid sidan av konjunkturutvecklingen den organisatoriska nydaningen på arbetsgiversidan. 1902 tillkom både Sveriges Verkstadsförening, SV, och Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF. Med förebilder i Danmark utnyttjade SV 1903 och 1905 lockouten som vapen i kampen mot arbetarna för att framtvinga en central förhandlingsordning. En kompromiss nåddes. I första hand utgjorde den en stor seger för kollektivavtalsidén inom storindustrin. Från 1906 inledde SAF på allvar sin konfrontation med LO. Ett av de tidigaste principiella tvisteämnena rörde § 23 (numera 32) om arbetsgivares rätt att leda och fördela arbetet, fritt antaga och avskeda arbetskraft. 1908 fick sammanstötningen mellan SAF och LO mycket stor omfattning. Mot hot om och iscensatta lockouter lyckades arbetsgivarna hemföra segern. Ett antal femårsavtal slöts. I flera av dessa inskrevs § 23. När sammanstötningen 1909 återkom i ännu större skala och SAF ställde krav på förhandlingsordning och huvudavtal ledde den till att LO besvarade SAF:s lockouter med storstrejk.

Mot storstrejker

Utvecklingen på arbetsmarknaden under 1900-talets första årtionde innebar således dels en intensivare dels en mycket mera utsträckt kamp än tidigare. Arbetsgivarna byggde starka organisationer. LO:s medlemsantal ökade och var 1907 nästan 190.000. Lockoutvapnets praktiska tillämpning sprängde ramarna för den traditionella fackliga kampen. En beslutscentralisering framtvingades inom LO. Utan att någon stadfästelse härpå ägde rum kom LO:s sekretariat och representantskap att utrustas med långtgående befogenheter. Dessa utnyttjade ledningen till att söka parera de offensiva arbetsgivarnas attacker. LO:s kam-